

ARIVISTUL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Tipul arivistului este întruchipat în literatura universală de personajele lui Stendahl (Julien Sorel), Balzac (Rastignac) sau Dickens (Uriah Heep). Deși figuri de ariviști apar sporadic și în literatura mai veche, tipul ca atare se constituie cu deosebire în proza și dramaturgia secolului al XIX-lea, faptul datorându-se condițiilor sociale favorabile care deschid drumul parvenirii unor oameni energici, întreprinzători și de obicei lipsiți de scrupule, care reușesc să dobândească averi și un statut social superior celei de la care au pornit. Aceștia sunt ariviștii, al căror nume generic provine de la verbul din limba franceză „arriver”, care înseamnă „a ajunge”. Dacă ariviștii sunt cei care se străduiesc să urce scara socială, odată ajunși la țintă ei devin parveniți. În literatura română, arivistul i-a preocupat pe mulți dintre scriitorii noștri de marcă, aceștia creând prin măiestria condeiului lor personaje de o certă valoare literară, cum ar fi: Stănică Rațiu (George Călinescu, Enigma Otiliei), Dinu Păturică (Nicolae Filimon, Ciocoi vechi și noi), Tănase Scatiu (Duiliu Zamfirescu, Viața la țară), Lică Trubadurul (Hortensia Papadad-Bengescu, Concert din muzică de Bach), Gore Pirgu (Mateiu Caragiale, Craii de curtea veche) sau Stavrance (Ion Luca Caragiale, În vreme de război).

Primul aspect pe care îl vom urmări în caracterizarea acestor personaje este situația materială în care se găsește arivistul de-a lungul operei. Astfel Tănase Scatiu este încă de la începutul romanului arendașul îmbogățit: avea casele cele mai frumoase din târg, cumpărate de ocazie de la un boier scăpătat, fiind și deputat în două legislaturi și ales pentru a treia la Senat. Având spatele asigurat acțiunile sale ulterioare vor pune în evidență caracterul său odios. Acest caracter este pedepsit în final prin uciderea sa de către țărani. Un alt personaj care moare în final este Dinu Păturică, care și-a găsit sfârșitul într-o ocnă părăsită. Păturică este genul de persoană care încearcă de-a lungul întregului roman să urce o nouă treaptă pe scara parvenirii. Astfel la început el era „îmbrăcat cu un anterior de șamă rupt în spate”, fapt care vorbește de la sine de sărăcia sa, însă de la camera de ciubucciu care avea un pat de scânduri și o pătură, el trece la camera de vătaf care are „două pături turcești peste care puse saltele de lână acoperite cu chilimuri de Idirne, pe perete atârna un covor de Brussa”. Dând dovadă de o ambiție nemăsurată, el visează, după ce obține rangul de mare stolnic și „funcțiunea isprăvniciei de străini”, să ajungă până în vârful piramidei sociale, căci ce folos ar fi avut avuția pentru dânsul, dacă i-ar fi lipsit acea pozițiune socială, care ar fi putut să-i deschidă ușile boierilor celor mari și să-l facă egal cu dâșii”. Orgoliul și vanitatea nemăsurată îl fac să viseze obținerea puterii politice, a celor mai multe demnități ale țării, râvnind, mânat de aspirațiile sale nelimitate, la funcția de caimacan al Craiovei și chiar să fie domn.

În opoziție cu cei doi se află Stănică Rațiu și Lică Trubadurul a căror efort de parvenire este recompensat doar în final. Stănică este un avocat fără procese, a

căruia energie, febrilitate nu se consumă în muncă, el circulă în deferite medii, află, știe totul, așteaptă „ceva” care să-i modifice modul de viață peste noapte, să-l îmbogățească. Acest „ceva” care îi va modifica existența îl întrezărește în averea moșului Costache, căruia furându-i banii îi provoacă moartea fără să aibă vreo remușcare. Văzându-se om înstărit el intră în politică este chiar prefect într-o scurtă guvernare, deținând și un Block-haus pe bulevardul Take-Ionescu. Lică la rândul lui deși are unele încercări de parvenire încă din timpul războiului, când lucrând la serviciul de aprovizionare colaborează fără scrupule cu inamicul, își începe ascensiunea odată cu angajarea sa de către Ada Razu ca muncitor pentru grajdurile sale cu cai de rasă. Astfel el devine de la băiatul „nostim”, umil și obraznic, cu aerul unui „țângău”, „domnul bine ca la cinematograf”, gentlemanul în haine negre, viitorul candidat al unei fracțiuni politice conservatoare la deputăția Bihorului, snobul care își schimbă chiar și numele în Basile Petresco, nume adaptat noii poziții sociale pe care o deținea.

Pirgu care este gratulat cu epitete ca „potaie mărunță”, „fiară spurcată”, căruia de școlar îi plăcea să-și ducă prietenii la femei bolnave, bucurându-se cu „închiptuire drăcească nesecată”, este un tip care are în sânge dorul vieții de dezvățare țigănească. Cu toate acestea în final, în timp ce craii decad, el înflorește devine „de mai multe ori milionar, însurat cu zestre și despărțit cu filodormă”, ajunge apoi prefect, deputat, senator, ministru plenipotențiar, prezidând o subcomisie de cooperare intelectuală la „Liga Națiunilor”.

Un caz special este acela al lui Stavrache care moștenește încă de la început averea fratelui său, preotul Iancu din Podeni, plecat pe front pentru a scăpa de urmărire, fiind căpitanul unei bande de hoți. Stavrache nu se luptă pentru a se îmbogății, însă odată îmbogățit el devine obsedat de avere, încercând cu orice preț să o păstreze.

Un mijloc important de parvenire, utilizat de toți cu excepția lui Stavrache, îl constituie căsătoria sau legăturile amoroase din interes. Astfel Dinu Păturică atinge o nouă etapă în ascensiunea sa, aliindu-se cu chera Duda, stăpână pe „arsenalul vicleniilor femeiești”, iubind „luxul cu deosebire” și împreună pun la cale ruina sistematică a postelnicului. Pe de altă parte Tănase Scatiu, arendașul îmbogățit, dornic să-și facă un nume se căsătorește cu Tincuța, intrând în familia Comăneștenilor, fapt ce îi dă un sentiment de mândrie și demnitate că aparține unei familii vechi, boierești. Ipocrizia sa este înfățișată la înmormântarea Tincuței când cu „ochii roșii” și îmbrățișând un comportament teatral încearcă să le dovedească oamenilor ce mult și-a iubit soția.

Asocierea lui Pirgu cu Pena Corcodușa, care avea ca îndeletnicire să scalde morții, nu este neapărat un mijloc de parvenire, ea accentuând doar cercurile în care se învârt viitorul om politic și milionar. Din punct de vedere al ponderii pe care o joacă femeia în destinul arivistului, putem spune că Lică Trubadurul este personajul care profită cel mai mult, el începându-și și susținându-și ascensiunea prin legătura sa cu Ada Razu.

Stănică Rațiu necesită o analiză mai amănunțită din acest punct de vedere. Despre el s-a spus, pe bună dreptate, că este un demagog al ideii de paternitate; personajul exploatează aceste teme pentru a obține bani de la Pascalopol sau

pentru a stoarce compătimirea generală. Dar după ce se îmbogățește prădându-l pe Costache Giurgiuveanu, o părăsește pe Olimpia, de zestrea căreia sperase până atunci să profite, și se căsătorește cu Georgeta, de care se folosește în ascensiunea socială.

Este interesant de urmărit și raportul simpatie-antipatie în care se găsesc personajele. Lică Trubadurul este personajul care ne produce probabil cea mai puțină antipatie, deoarece el nu recurge la acțiuni împotriva spiritului său aventurier de vagabond „inofensiv”. El este „bucureșteanul par excellence”, Mitică al lui Caragiale. Fără umorul verbal al eroului caragelian, Lică este totuși și el guraliv, picant în expresie, liber în mișcări (are oroare de spațiile închise), galant, perfect sănătos. Totdeauna spălat, spilkuit, având aerul unui actor la modă Lică este la început un fante de mahala, un șmecher agreabil. Lui Mini, acesta îi pare „un haiduc modern a cărei pădure e orașul”. Până și bătrânul Vardali, aristocrat autentic și fost ministru spune despre Lică „Dar e un tânăr „charmant” și „tout a fait du monde””. Singurul moment în care personajul provoacă antipatie este la moartea Siei, când ne dorind să-și afecteze poziția socială câștigată, el suferă cu moderație, renegându-și astfel fiica.

Stănică Rațiu este situat la limita dintre simpatie și antipatie, trăgând mai mult spre cea de-a doua. Citind până la un punct romanul, acțiunile sale apar într-o oarecare con de simpatie, totuși la o analiză mai reală el este un tip agresiv, fără nici un scrupul, cu o mare disponibilitate de adaptare și supraviețuire, inteligent și escroc, fanfaron și abject, intrigant și instabil. Cinic, pune la cale și urmărește clipa prielnică pentru a găsi banii îngropați de Costache, terorizându-l pe bătrân cu discuții despre testament, avere, insinuând clanului Tulea, la fel de interesat, o eventuală posibilitate de dovedire a iresponsabilității acestuia.

În opoziția cu Lică și într-o oarecare măsură și cu Stănică se află Dinu Păturică. El este construit în scop evident demonstrativ pentru a ilustra o categorie care îi repugnă scriitorului, deci polemic, personajul -tip al ciocoiului- e fundamental negativ, de la început până la sfârșit. El va folosi un evantai larg de mijloace în spolierea stăpânului său: se va instrui în arta ipocriziei și intrigii „aceste două mari mijloace de parvenire”. Purtarea sa în relațiile cu servitorii, este nu numai ireproșabilă, dar știe să se facă „iubit și adorat de toate slugile”, fiind astfel desăvârșit în arta prefăcătoriei. Dinu Păturică se dovedește și un maestru al disimulării cucerind încrederea deplină a postelnicului Andronache Tuzluc: el îi sărută mâna „cu cea mai mare umilință și făcu să cază din ochii săi de șarpe două lacrimi de acelea ce în aparență arată o inimă plină de recunoștință, dar în realitate nu sunt decât plânsul crocodilului prin care își amăgește victima sa”. Pe lângă acestea el este și corupt, vânzând postul de ispravnic pentru județul Teleorman. Toate acestea nu fac decât să-i sporească antipatia.

Situați dincolo de limita antipatiei, ieșiți chiar din uman se găsesc Tănase Scatiu și Gore Pirgu. Tănase Scatiu este un personaj odios, fără nici un scrupul în comportamentul său familial, politic și ca administrator al moșiei lui Dinu Murguleț. Câteva scene pun în evidență caracterul și grosolănia sa: aruncarea vizitiului din trăsură într-un moment de furie oarbă; împușcarea calului de la trăsură într-o criză de furie, cu prilejul vizitei ministrului; chefurile de pomina, în

camera alăturată celei în care se afla ministrul, când a jucat desculț. Asemănător lui Scatiu este construit și Pirgu, însă parcă în cazul lui Pirgu grotescul este mai prezent în însăși firea lui. Astfel Chimiță, cum îl numea scriitorul avea „suflet de henger și de cioclu”. Folosind invectiva, scriitorul este necruțător: „De mic stricat până la măduvă, giolar, rișcar, slujnicar, înhăitat cu toți codoșii și măsluitorii”, îl compară cu Veniamin din Biblie, copil preferat la lui Iacov și cu un înger „Cherubinul”, dar al caselor de întâlnire. Considerat murdar și putred, scriitorul își exprimă sentimentele sale de silă pentru a fi cercetat „cu de-amănuntul ițele acestei firi uscate și triste care simțea a atragere bolnavă numai pentru ce e murdar și putred”.

Ieșit în mod clar din afara umanului este Stavrache. Această ieșire este produsă prin însăși construcția nuvelei cu cele trei capitole ale sale în care se urmărește gradarea nebuniei și în care se realizează un destin tragic, dominat de ereditate, tensiunea crescând și sub teroarea coșmarurilor și a laitmotivului „Gândeai c-am murit, neică!”. Grotescul personajului reiese din analiza minuțioasă a reacțiilor sale fiziologice în momentul întâlnirii cu Iancu: gura îi era întredeschisă, dar fără să poată vorbi, ochii holbați, iar mâinile încheștate și din închipuita luptă cu preotul când reușise să-și înfigă degetele în mușchii grumazului adversarului, rupându-i încheietura cerbicii.

În final vom urmări realizarea personajelor din punct de vedere literar. Astfel Stavrache este un personaj de tip naturalist. El nu mai ține seama de factorii primordiali ai personalității umane, cum ar fi rațiunea, voința, capacitatea de a reacționa în sens moral, fiind redus la datele sale biologice. Temperamentul său este rezultatul presiunii mediului social, a obsesiei întoarcerii fratelui său. Caragiale este considerat de Tudor Vianu un adevărat „poet al naturii”, din acest motiv reținem în realizarea lui Stavrache și legătura dintre reacțiile sale fiziologice și natură, acestea fiind în deplină concordanță.

Realizarea celorlalte personaje, fie se apropie de balzacianism (Gore Pirgu), fie este chiar balzaciană (Tănase Scatiu, Dinu Păturică, Stănică Rațiu), fie este o depășire a balzacianismului (Lică Trubadurul).

Gore Pirgu este construit într-un stil semioccidental și semibalcanic specific Bucureștiului de la începutul secolului al XX-lea, el fiind un reprezentat fidel al mediului bucureștean pe care îl cultivă cu predilecție. O caracteristică în caracterizarea sa este limbajul utilizat de prozator, acesta fiind alcătuit din expresii crude și termeni, neologistici „Simțurile sale ce arătau respingere tocmai de ce e vetust și pur, nu se mai deșteptau decât la beție și atunci îi trebuiau femei schiloade, știrbe, cocoșate sau borțoase și mai ales peste măsură de grase și trupeșe, huidume și namile rupând cântarul în Sfântul Gheorghe, geamale, baldâre, balcâze...”.

Personaje balzaciene sunt Tănase Scatiu, Dinu Păturică și Stănică Rațiu. Caracterizarea lor este făcută în contextul fragmentului, dar și printr-o artă a gestului și a detaliului fizic. Întâlnim astfel fizionomia descrisă a lui Păturică „nasul drept și cu vârful cam ridicat în sus”, ceea ce este pentru scriitor indiciul sigur al unei trăsături morale de esență, ce-i definește eroul. De asemenea acțiunile lui Scatiu și Rațiu care nu fac altceva decât să contribuie la definitivarea imaginii

personajului. Spre deosebire de Dinu Păturică și Tănase Scatiu care îndeplinesc condiția de personaj balzacian și prin faptul că au o singură trăsătură puternică, aceea de a parveni, Stănică Rațiu ca psihologie depășește proza balzaciană. El are „geniu”, volubilitatea, grosolănia, trivialitatea, spiritul demagog și versatil, dorința de a se lua în serios, iluzionându-se chiar, în acest sens, fac din el un spirit complicat, încurcând planul afectelor.

Lică Trubadurul depășește condiția eroului balzacian. A vedea în el un Dinu Păturică modern e prea puțin, pentru că personajele Hortensiei Papadat-Bengescu nu sunt tipuri ci marionete aparținând unui univers pur estetic, dominat de grotesc. Suntem într-un bâlci al deșertăciunilor sociale și morale, unde masca este mai importantă decât chipul adevărat.

În concluzie putem spune că tipul arivistului ilustrat în literatura română se caracterizează printr-o ambiție nemăsurată, că se folosește de căsătorie în ascensiunea sa socială și că recurge de cele mai multe ori la acțiuni extreme în drumul său de parvenire.

BIBLIOGRAFIE

-selectivă-

- *** Nușele și Povestiri, I. L. Caragiale, Editura Tineretului, București, 1966
- *** Ciocoii vechi și noi, Nicolae Filimon, Editura Tineretului, București, 1966
- *** Enigma Otiliei, George Călinescu, Editura pentru literatură, București, 1969
- *** Viața la Țară și Tănase Scatiu, Duiliu Zamfirescu, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1956
- *** Concert din muzică de Bach, Hortensia Papadat-Bengescu, Editura Tineretului, București, 1967
- *** Craii de Curtea-Veche, Mateiu I. Caragiale, Editura Tineretului, București, 1968
- *** Dicționar de personaje literare, Constanța Bărboi, Silvestru Boatcă, Marieta Popescu, Editura Criss-Cezar, București, 1997
- *** Analize Literare, Dumitrița Stoica, Gh. Lăzărescu, Editura Silvana, București, 1993
- *** Limba și literatura română, Constanța Bărboi, Silvestru Boatcă, Marieta Popescu, Editura Recif, București, 1993